

ЗАВРШНА РЕЧ ОПТУЖЕНОГ МАРКОВИЋ ЛАЗАРА

После одмора у 22,45 часова.

Претседник: Наставља се претрес. Наредите да се уведу оптужени (Оптужени се уводе у судницу.)

Оптужени **Марковић Лазаре**, приђите Суду (оптужени Лазар Марковић прилази Суду).

Усвајате ли реч свога браниоца у целисти?

Оптужени Лазар Марковић: Усвајам само са једном малом напоменом.

Претседник: Не треба да вас предочавам у томе шта је завршна реч, ви знате и молим вас без опширности непотребних изволите.

Оптужени Марковић: Ја сам захвалан моме браниоцу на лепој и документованој одбрани, само са једном реченицом при завршетку не бих могао да се сложим. Он је казао да моли Суд да ме као невиног ослободи, али је додао, ако Суд дође до уверења да сам ја ипак крив моли да будем благо

Са том претпоставком да Суд може доћи до уверења да сам ја крив ја се не слажем. Моја последња реч при овим изјавама које хоћу да учиним јесте да сам ја стварно невин. Мени је жао што ја сплетом извесних за мене неповољних околности дошло до тога да будем стављен на једну оптуженичку клупу где стварно мени није место. Услед извесних заблуда, погрешних претпоставки, погрешног схватања и моје личности и мога рада ја сам окривљен на једно тешко дело за сарадњу са непријатељем, са окупатором. *Оптужба је врло тешка али мотивација врло слаба и потпуно неодржива. Ја се не оптужујем да сам непосредно сарађивао са окупатором него се оптужујем да сам био помагач Милана Недића и окривљеног Драже Михаиловића и његове организације. Ја хоћу прво да кажем неколико речи о тој тужби поводом Милана Недића.*

Господо судије, окупација је била јавна, то је неоспорно. Влада Милана Недића управљала је земљом такође јавно. Цео народ могао је да види шта та влада ради, ко је помаже, ко њу слуша и каквим се сретствима она служи да постигне своје циљеве. Дневне и недељне новине, разне приредбе, саопштења немачке радиостанице Београд преко целоГ дана показивали су јасно ко је, када и из којих разлога и у ком облику сарађивао са Миланом Недићем. Нико у целој окупираној Србији никада није видео ни име Лазара Марковића, нити је приметио макар какав мој поступак у

том правцу. Ја сам за три и по године стално био одвојен и од окупатора и од тзв. српске владе Милана Недића. Ја сам био један поробљени грађанин, слушао сам све оно што сам морао да слушам и гледао сам да сачувам главу. Иако је то последње грех, ја тај грех примам. *Шта каже оптужба против мене? На основу исказа Милана Недића тврди се да сам ја на једном скупу извесних лица утицао на Милана Недића да се прими положаја претседника српске владе.*

То је тај једини да га тако назовем злочин једина кривица која се мени уписује у грех: да сам допринео да Милан Недић створи одлуку да се прими тога положаја. Ја бих по тој тужби требало да будем једна врста саучесника у доношењу те одлуке, управо требало би да будем потстрекач, јер онај који другога наговара да учини извесно кривично дело, да дође до одлуке да изврши извесно кривично дело, тај је потстрекач. Оптужба ме окривљује да сам ја помогао Милану Недићу да створи такву одлуку. Никакво друго кривично дело не замери ми ни оптужница за све време владе Милана Недића. То је та моја кривица према оптужници. У образложењу оптужнице, тамо где је требало дати правни законски основ за овакву једну оптужбу, ја нисам нашао тај основ, него сам нашао нешто друго, што је природно било да сам морао наћи, а то је да је сама оптужница одустала од те своје оптужбе, са изјавом: да прима као исправно да се Недић примио положаја претседника српске владе из сасвим других разлога, а не због неких савета оних лица која су присуствовала на тој тобожњој конференцији. *Самом том чињеницом којом се утврђује да је Недић дошао до одлуке да се прими тога положаја из других разлога, а не зато што су му то лица која су присуствовала на тој конференцији то саветовала или га убеђивала, - самом том чињеницом стварно је повучена оптужба противу мене. Јер, господе судије не може бити потстрекач у том случају ако онај потстрекава ни не буде због тог потстрекивања дошао до одлуке да изврши једно кривично дело и да је због тога то дело и извршио. Исто тако нема помагања ако стварно тај помагач није допринео да се дође до одлуке за извршење кривичног дела и да је кривично дело стварно извршено.*

Ова констатација оптужнице у образложењу потврђена је у току претреса у доказном поступку читањем једног документа под бр. 613 - наредбе командујућег генерала у окупираној Србији. У тој наредби од 29 августа 1941 године немачки генерал каже: „Наредио сам генералу Милану Недићу да образује српску владу.”

Па како и сама оптужница признаје, када је немачки Генерал могао да напише једну јавну наредбу под 29 августа 1941 Године да је наредио Милану Недићу да образује српску владу, до очигледности је јасно да се Милан Недић добровољно ставио на расположење немачкој политици, немачкој војсци и том немачком Генералу. И, према томе, за мене је тако очигледно да су и она лица која су била на тој конференцији код Аћимовића и која су пред-

лагала Милана Недића и утицала на њега да се прими за претседника владе, вршила један залудан, празан посао, пошто је Недић већ био решен, као што се и оптужба утврђује, да се прими тога посла. Међутим, Господо судије, за мене је ово више питање чисти, него питање одговорности. Ја нисам био на тој конференцији код Милана Аћимовића. Ја о тој конференцији не знам ништа. Ја сам притворен 3 септембра 1945 године, истрага против мене вођена је у току септембра, октобра и новембра и завршена је крајем новембра. Ја сам питан од иследника о том састанку на коме се предлагало да Недић буде претседник владе. Ја сам изјавио јасно и одређено: да ништа не знам за тај састанак, као што стварно и не знам. Међутим, из оптужнице се види: да је Милан Недић када је предан нашим властима и доведен у земљу, да је он изјавио да сам ја на том састанку био.

Мој бранилац изнео је и ја нећу да то понављам разлоге и аргумените, из којих се види зашто се овом исказу Недића не може поклонити вера. Ја тим исказима ћу додати још две три околности, на првом месту допунићу оно што је казао мој бранилац, ја истичем уколико се једном кривицу уопште не верује кад он означава друга лица као евентуалне саучеснике, утолико се може мање веровати једном кривицу као што је Милан Недић. И по самој оптужници, морална вредност њихових исказа, ја мислим господо судије да је врло мала.

Друго, Милан Недић је ухваћен јасно и одређено да је Говорио неистину у погледу тих разлога, који су Га довели на положај главног немачког повереника, на положај претседника такозване српске владе. Кад један кривац буде ухваћен да Говори неистину у оваквом једном крупном и основном питању тешко му се може веровати и у другим питањима.

Треће, Милан Недић је извршио самоубиство. Док је био у животно могло је да дође до суочења са њим. Није дошло до суочења. Он је сам себи судио. Ја верујем да је тиме он једним добрим делом сам поништио своје исказе, јер није смео да дође пред Суд.

Четврто у тексту оптужнице, у тексту исказа Недића види се код извесног питања да је он ментално био у таквом стању - он је мртав и ја не могу да Говорим о његовим способностима, јер о мртвом човеку не треба се рђаво Говорити. Ја бих о томе могао да Говорим јер сам био члан владе са њим 15 месеци. Али, ја се позивам на оно што стоји у његовом исказу из чега се види да је његова способност памћења знатно издала.

На страни 146-тој, на питање иследника ко је дао идеју за ту конференцију, која је њега тобож довела на положај претседника владе Недић је рекао да не зна. Он не зна најглавнију ствар, за коју тврди да Га је довела на тај положај. Иследник Га је питао зна ли ко је организовао ту конференцију. Он одговара да не зна али мисли Милан Аћимовић. Од две претпоставке једну или другу он стварно не зна. То је доказ да је њега способност памћења издала и навела Га је и у једном и у другом случају да побрка, ка-

ко је мој бранилац лепо објаснио онај ранији сасишанак, где сам раније видео Недића, а Шо је у кабинету Милана Аћимовића приликом потписивања апела. Недић не говори истину, па неће да каже праву истину да је он дао ту идеју за једну такву комедију. На истој тој страни 146-тој или 145-тој пита га иследник ко је долазио од политичара вашој кући да вам саветује да уђете у овај посао. Он каже да је долазио Илија Михаиловић, Цинцар-Марковић, Димитрије Љотић и још неки Грађани, уГледни, али се њихових имена не сећа.

Долазе му уГледни Грађани, познати, у кућу, предлажу му да уђе у овакву једну ствар, а он изјављује да се њихових имена не сећа. Ја мислим да и ова околност јасно показује да је Недић или изгубио способност памћења или да је поново казао једну неистину. Још једна околност коју је споменуо мој бранилац а коју ја хоћу само да додирнем, јесте та да исказ Недићев није потврђен исказима оних друГих лица који су присуствовали томе састанку. На томе састанку било је и друГих лица која је Недић именовао. Одбрана је тражила да се та лица саслушају на претресу али је Суд то тражење одбио. Ја у то не улазим, то је право Суда. Али јуче, или прекјуче јавни тужилац је изјавио задовољство збоГ те судске одлуке и ја мислим да је то једна погрешка јавноГ Шужсиоца. Он је требао те сведоке да тражи, јер он окривљује мене на основу исказа Недићевог, а тај исказ Недићев поред мог имена садржи и имена Ших 4-5 лица. Ја верујем да су та лица дошла на претрес да се саслушају да би потврдила или да су ме видела на томе састанку, и онда бих ја био крив, или да ме нису видела и онда би јасно било утврђено да сам ја невин.

Ја желим да учиним још једну ограду од једноГ тумачења јавноГ тужсиоца да ово одбијање саслушавања ових сведока значи да Суд прима као тачно оно што је Недић исказао. Ја мислим да јавни тужилац нема права да тумачи извесне одлуке Суда у погледу њиховоГ примања или одбијања. Има друГи један разлог који је за мене врло значајан и на који хоћу нарочито да укажем, и из тога разлога се може видети колико је Недићев исказ мало вероватан. А то је, Господо судије, чињеница да сам ја цео мој живот од стварања Југославије, од првог европскоГ рата провео у сталној активности противу Немачке и против њене политике. Ја сам се ту формирао као политички човек, ја сам, својим расправама о Немачкој, о положају Немачке у централној Европи и о свима опасностима које претставља Германска сила за светски мир, ја сам ту стекао једно лепо име и један уГлед својим таквим радом. На жалост ја сада констатујем да сам био у заблуди да је то познато нашој јавности. Видите, јавни тужилац, интелиГентан човек који познаје тако добро политику и право, што смо видели на овом процесу да он то не зна, јер ја не моГу да претпостављам да би он казао једну ствар која је нетачна. Он је написао у оптужници да сам ја Германофил, да сам одобравао политику кнеза Павла и Мачека, и чак да сам био за тројни пакт.

Па господо, кад је јавни тужилац могао да овако нешто напише онда ја морам да верујем да му моја ова активност није позната (Тужилац: постоји докуменат).

Оптужени Марковић: У истрази има један докуменат, не знам како да зовем, да ли је то истрага, јер ја говорим о документима, која су приликом мога испитивања пред истражним властима мени поднесена и о којима сам ја испитиван, али сви документи нису поднети Суду и не служе као основ оптужнице против мене, али је факт да је докуменат и ја ћу се на тај докуменат позвати.

Тужилац Минић: Докуменат је докуменат. Не можете одбити да сте били за тројни пакт.

Оптужени Марковић: О тројном пакту ћу да Говорим.

Тужилац Минић: Има и друГих докумената са седнице владе.

Оптужени Марковић: И о томе нисте обавештени. Ја сам изашао 31 јануара из владе а дискусија о пакту почела тек првоГ марта. Ја сам то објаснио на једном састанку.

Тужилац: Ви сте навели вашу оставку као доказ. Зар то није истина?

Оптужени Марковић: Ја сам молио и предложио да се прочита мој напис који је конфискован приликом моГ хапшења „Драгиша Цветковић и пакт са Немачком“. Тај напис није прочитан. Суд је одбио то доказно сретство и ја Га само спомињем, јер се у њему види јасно како је било моје гледиште о пакту.

Ја наводим друГи докуменат, који се односи на моје држање пре рата. То је писмо једнога странца - Генерала Перонеа, шефа француске војне мисије код нове Југославије. Ја сам Перонеа упознао у јулу месецу прошле Године сасвим случајно приликом прославе францускоГ свечаноГ дана 14 јула. Господин Пероне упутио ми је једно писмо поводом нашег познанства и у томе писму Говорио је о мојој предратној активности. Да видите како Говори један странац о моме раду и труду, да заштитим Југославију од Германа, и да се цементирам и потстакнем пријатељство између Француске и Југославије, а видите, у мојој рођеној земљи, на оптуженичкој клупи чујем, да сам био Германофил.

Да споменем неколико мојих написа врло јасних и драстичнијих од мноГих. Ја сам збиља написао много, али моја је кривица, што се нисам рекламирао и што нисам моје ствари штампао у српским новинама већ на француском језику па да се похвалим. Ето шта сам урадио! Ја сам мислио да је то довољно да штампам у иностранству, па нисам даље о томе водио бригу.

Ја сам Господо судије још у светском рату 4 Године водио борбу кроз свој лист на француском језику у Женеви, кроз лист „La Dégéné" против Аустро-Угарске и Немачке. Још онда сам забележен као велики противник Немачке. И нико није онако отворено, одређено и документовано писао, како сам ја то чинио као претставник једноГ малоГ народа у малој независној Швајцарској републици. Кад је створена Југославија 8 Година после закључења

мира. 1926 године, Немачка као демократијска држава подигнула је и требала да буде примљена у Лигу народа. Тим поводом због уласка у европску заједницу цела европска штампа почела је да брани Немачку од прекора и од кривице што је изазвала прошли светски рат. Цела немачка штампа бацила је кривицу на Србију, да је она сарајевским агенштатом Шајраш изазвала и да она и Русија једино сnose одговорност. Ја сам штампао једну расправу под насловом „Одговорност за рат и Немачка". Та расправа објављена је у листу „La TzHnne cJe Селеме" на сам дан пријема немачке царевине у Лигу народа. Ја сам био у Женеви као делегат Југославије и нисам се женирао да изгубим тај положај. Ја сам потписао чланак као делегат Југославије, али сам у Шој расправи навео оригиналне документе, аустријске и немачке, који завршују сваку дискусију о одговорности за рат у погледу Србије. Јер, у тим документима стоји оригинално писмо цара Фрање Јосипа упућено немачком кайзеру, где цар Фрања обавештава кайзера да је аустријска влада одлучила да нападне Србију и моли немачког цара да Немачка покрије Аустро-Угарску. То писмо носи датум 12 дана пре видовданског атентата.

Тај страшиан документ, који потпуно утврђује предомишљај Аустро-Угарске и који ослобађа Србију од ратне одговорности за сарајевски агенштат изазвао је прави бес код Немаца. Ја сам од целе немачке штампе нападнут и, како сам квалификован, то можете замислити,

Године 1933 у јануару, долази Хитлер на власт у Немачкој. Ја покрећем у Београду лист на француском језику „L e\$px Je Beol-šgasj" (Дух Београда). У томе листу, намерно издатом на француском језику, да бих обратио пажњу целој Европи, ја сам приказао све оне мрачне изгледе који се стварају и пред нашом земљом и пред Европом због хитлеризма и нацизма. Комплеш Шога листа је живи документ о мом писању и мом држању, а одговори немачке штампе били су само напади на мене. После тога, пишем студију: „Спољна политика Југославије". У засебном одељку „Ми и Немачка" обрађен је проблем односа између Југославије и Немачке. Ја сам једини југословенски политичар који је под својим пошписом на француском језику, дакле на језику приступачном целој Европи па и Немцима, изјавио да између Југославије и немачке царевине не може уопште бити пријатељства због агресивне политике хитлеровске Немачке према Русији и према словенским народима. Ја сам то написао и због Шога чланка лежао два и по месеца у Гестапоу 1942 Године. То је јаван документ.

Тужилац: Ви сте у Гестапоу лежали због браће Милекића. Оптужени Марковић: То је био само повод. И кад је у 1936 и 1937 Години Милан Стојадиновић, уз одобрење кнеза Цавла, почео да слаби везе Мале антанше, да се приближују фашистичкој Италији и нацистичкој Немачкој, ја сам, не могући да пишем у земљи због цензуре, објавио у француском часопису „La роИНк", који излази у Паризу, чланак - студију: „Варијације спољне политике

Београдског кабинеша". Тај мој чланак изазвао је праву сензацију у Европи, јер сам ја доказао да је хитлеровска Немачка у 1937 Години успела да ослаби баријеру коју је за њу претстављала Мала антанта на југоистоку и да је Немачка добила на своме десном боку у правцу насШунања према истоку потпуно обезбеђење. Овај мој чланак унесен је у политичку историју Европе коју издаје Британски институт за политичку историју у Лондону, 1938 године. Ја се и Шиме нисам задовољио, па сам 1938 **ГО**-дине у највећем часопису за међународну политику, „Међународни дух“, највећем часопису за централну Европу, који је штампан на француском и енглеском, штампаво чланак „Нова оријентација ЈуГославије“. Ту сам отворено напао и кнеза Павла и др. Милана Стојадиновића збоГ тоГа што воде Југославију једним путем којим народи ЈуГославије неће да иду. ЗбоГ тоГа чланка ја нисам смео три месеца да се вратим у Београд, чекајући да видим да ли неће др. Стојадиновић можда нешто предузети против моје породице. Али, СШојадиновић није смео јавно да иступи про-Шив мене, већ је само забранио да се мој чланак помене ма Где у нашим. новинама. Године 1939 у августу, пред сам европски рат, ја сам био посланик у Скупштини. Изабран сам на листи опозиције 1938 Године на децембарским изборима на листи др. Мачека, и као народни посланик био сам позван на конГрес инШерпарламентарне уније у Норвешкој који је одржан у Ослу од 12 до 20 августа. На томе конгресу ја сам држао Говор. Предмет тога **ГО**-вора било је питање одржавања мира у Европи. Говор је објавила цела норвешка штампа, а енГлески листови у изводу. У томе **ГО**-вору напао сам Немачку збоГ изазивања рата. ЗбоГ ШоГа ја нисам смео преко Немачке да се вратим у земљу, ишао сам чак преко СеверноГ мора прво у ЕнГлеску, па онда у Париз и преко Италије у земљу.

Нећу да морим Суд са другим мојим написима, напомињем само мој лист „Дело“ политички лист који сам покренуо кад сам ушао у владу Мачек-Цветковић, у коме листу ниједне речи није било о Немачкој. Моје писање било је ледено. Тако је изјавио немачки аташе за. штампу, који је долазио неколико пута до мене и молио да ма шта напишем о Немачкој. Ја сам му рекао да то не могу јер смо ми неуШрална земља.

То су документа, писани чланци, књиГе, па када се и поред таквих докумената - ја признајем да нису познати широј јавности а извињавам и јавноГ тужиоца - обележим као Герм.анофил, то је онда збиља један тежак неспоразум.

Ја сам и против фашистичке Италије писао такве ствари које нико друГи није писао. МноГи јуГословенски полиШичари писали су против Италије, али у јуГословенским листовима, Где је круг читалаца оГраничен, а ја. сам на европском терену Ш,укао Италију, писао сам у часописима француским и енГлеским. Ја сам ту био јачи од ИШалијана, јер сам боље знао француски и енГлески од њих. Моји написи изазвали су нападе на мене у Италији. ЕШО

Шакав је мој еШав био према једној и другој фашистичкој држави, па да ли је онда могуће да се овакав један човек, са оваквом прошлошћу спусти на Шакав један сШепен да помаже једног немачког слугу - Милана Недића. Па ја би се пре убио него Шо учинио.

Још неколико речи какав је био сШав Немаца према Шом њиховом сараднику? Кад су немачке Шрупе ушле у Београд 9 априла 1941 Године, прво су ушле у моју кућу. Моју сШару мајку бацили су у подрум, ћерку на Шаван, све су опљачкали, обили све фиоке. Ја сам се био склонио од бомбардовања ван Београда. Кад сам се 30 априла врашио у Београд, немачки официри који је био у кући рекао ми је: „Ми смо упућени у Вашу кућу, Ви сШе непријатељ Немачке“. Ја сам морао да идем до немачке команде и да Шражим да ми се ослободи бар један део куће због сШаре мајке која је била болесна и због брашва лекара који је био парализован. Обоје су умрли за време окупације. Морао сам да се понижавам због шог и најзад сам се обрашио преко једног пријатеља Немцу Нојхаузену - Шо је Шај који је правио комесарску владу и владу Милана Недића - и кад сам Га преко ШОГ пријатеља замолио да ми одобри 3 собе мени да осШану а они нека узму остале 4, Нојхаузен је рекао: „Према једном Лазару Марковићу Немци не могу имаши никаквог призрења“!

Ја сам морао да луШам два месеца да бих добио пола куће и да у њој осШанем.

А моје хапшење у ГесШапоу. Једне ноћи новембра 1942 Године ја сам заШворен од чиШаве Гомиле немачких полицајаца. Том приликом однели су хрпу докумената. Као и Шо јавни Шужилац малочас рече ухапшен сам у вези са браћом Милешић...

Тужилац: Милетићи су били у ИнШелиенс сервису!

Оптужени Марковић: Као присШалице организације Драже Михаиловића, Шако су ми рекли.

Тужилац: Имамо и других извора.

Оптужени Марковић: Молим, Ша баш околност и Шо су они припадали организацији Драже Михаиловића ме је спасила, јер ја са Дражом Михаиловићем нисам имао никакве везе. И после два месеца мучења ми смо пушШени. То је било у времену кад су Немци свакога дана сШпрељали по оним објавама и плакашима које је овде адвокат Драгић Јоксимовић чиШао. Ја сам пуштен, али сам остао под сталном присмотром и Немци су држали моју кућу све до ослобођења. Ја у својој кући нисам имао мира ниједног дана. Какав би био то Недићев сарадник а да Немци овако према мени поступају. Штавише чули сте да је и један официр био дрзак према мојој кћери а овде сам оптужен и одГоварам као неки немачки сарадник.

Ја мислим да је ово објашњење у поГледу сарадње са Недићем довољно. Никакве сарадње са њима нисам имао, то и оптужба признаје, и на томе имаГинарном састанку нисам био.

Што се тиче друге замерке или другог дела: да сам био помагач оптуженог генерала Михаиловића и његове организације, ја ми-

слим да је и та ствар објашњена, већ одбраном мога браниоца и оним што је било на претресу. Ја мислим да не може бити сумње после оне изјаве оптуженог Михаиловића, на коју нисам могао због његовог и свог положаја да реагирам, али колико је она непријатна за мене она сведочи чињеницу да нисам био у његовој организацији и да никад не везе нисам имао. Те случајне састанке објаснио је мој бранилац те према томе никакав помагач покрета Драже Михаиловића нисам био и не могу да одговарам.

Ја допуштам могућност да не буде неко у једној организацији, у овом случају оптуженог Драже Михаиловића, а да га ипак помаже, али потребно је да се утврди да сам ја бар у једном делу, које се ставља оптуженом Михаиловићу на терет, да сам ја бар у једном том делу био саучесник.

Овде су та дела опширно претресана. Саслушани су сведоци и читана документа. Нигде ни у једном случају моје име није споменуто јер очигледно да нисам ни политичком ни са војно-политичком акцијом Михаиловићевом имао везе.

Оптужница наводи три околности као доказ да сам ја био помагач Михаиловићев. Наводи прво мој напис „Ново или старо“ и каже: довољно је прочитати напис па да се види да је Марковић помагао Михаиловића. Ја за сад утврђујем да тај напис није дошао до Михаиловића. То је приватан рукопис. Његова намера није била да се пошаље Михаиловићу али ако у њему има реченице које изгледа да су у корист Михаиловићу, то није допрло ни до кога нити имам било какве везе са радом Михаиловићевим који је предмет ове оптужнице. Друга околност је мој рад на формирању оиога престоничког одбора. То је мој бранилац већ објаснио и ја о томе нећу говорити. Тај одбор није имао везе са Михаиловићем. Трећа је околност меморандум који се мени ставља на терет. Ја сам га писао, у њему има реченица које су непогодне и незгодне за народноослободилачки покрет. Ја то признајем, али ја ћу то да објасним. Тај меморандум није уопште изишао из моје куће. Он је био у мојој архиви. Тај меморандум је био намењен савезничким владама, савезничким владама се човек може обратити. На крају крајева могли су се и пријатељи Михаиловићеви обратити савезничким владама. То не значи сарадњу. Ја ту намеру нисам имао. Ја молим Суд да прочита меморандум јер у њему не стоји да сам ја тражио од савезничких влада да помогну и да интервенирају у корист Михаиловића. Смисао је меморандума тај да савезничке владе учине да се обустави узајамна борба. *Кад сам већ код тога меморандума ја молим Суд да води рачуна нарочито о томе да тада није била влада Слободана Јовановића неГо влада др. Ивана Шубашића. А он је дошао у јулу месецу по споразум са маршалом Титом. Утврђен је споразум који је одредио правни положај народноослободилачкоГ покрета. и избеГличке владе, која је призната као леГални претставник ЈуГославије, одређен је положај и правни континуитет државе и положај краља који је остао краљ а да не врши краљевску власт. Таква је влада која се споразумела*

са народноослободилачким покретом и да је меморандум отишао не би направио никакве штете. Према томе тај меморандум не може ни сам по себи да претставља некакву кривицу него да претставља само нетачну изјаву народноослободилачком покрету и то релативно нетачну јер се само у интересу заједничкоГ рада тражи да се изврши притисак на народноослободилачки покрет тј. да се издејствује давање оружја. Тај меморандум није отишао, он је обичан рукопис и тиме не претставља никакво кривично дело.

Дакле, у погледу овоГ друГоГ дела сарадње са Дражом Михаилозићем ја мислим да је та ствар толико разјашњена да не треба да замарам Суд и да не треба о томе да Говорим. Ја нисам био присталица Драже Михаиловића нити сам био орГанизован у томе покрету. Ја то овде јавно изјављујем. Можда ће то некоме изгледати као пасива, али ја то нисам био. Ја ћу то мало после укратко да објасним кад дођем на другу једну ствар, али чињеница је ја то нисам био и никада не могу да сносим одГоворност зато без обзира какву ће одлуку Суд донети о Генералу Михаиловићу да ли је крив или није.

Ја сам оптужен господо судије, као што знате још за друге ствари. Предмет оптужнице су четири моја приватна писма. Ту је изгледа главна основа оптужнице против мене, четири рукописа, два списка и две белешке. Приватни рукописи који нису уопште изишли из моје куће, нигде нису ни умножавани ни растурани. Ја збиља морам да признам да у мом поодмаклом животу као правник, професор универзитета, човек који прати судске ствари никада нисам читао у целом двадесетом веку колико ја пратим, од почетка двадесетоГ века, да је изде неко окривљен збоГ својих приватних рукописа. Ако неко прочита приватан спис у рукопису то не мења карактер приватноГ рукописа. Дешава се да неко и прочита али то не мења њеГов карактер. Један од тих рукописа збиља је читала једна девојка, друГи рукопис није нико читао. Рукопис о Хрватима читао је један човек. Али, то не може да измени карактер тих писма. Ово је једно начелно питање, које додирује један велики принцип, принцип слобода људске мисли. Људска мисао је по природи слободна. Она је производ људског ума или људскоГ разума. Људски ум и људски разум то је оно што чини човека човеком. То не може уопште да се оГради. У свим државама формално је заштићена слобода мисли, Некада је било на пример у Шпанији у 16 веку у доба инквизиције да је **ГОЊ**ена слобода мисли. Инквизиција је људе приморавала да се јавно одрекну својих мисли под претњом најстрашније казне. Али, како смо далеко од тоГа. Нова Југославија родила се у знаку слободe. Све манифестације народноослободилачкоГ покрета носе те амблеме, носе идеје слободe. То се видело по изјавама свих меродавних фактора а и одлуке АВНОЈ-а и у Бихаћу и у Јајцу све су прожете идејом слободe.

Господо, првоГ новембра 1944 Године кад је дошао др. Шубашић у БеоГрад да се споразуме о формирању заједничке владе са маршалом Титом на основу споразума од 16 јуна постиГнут је један формалан споразум. У тој споразум унета су по захтеву маршала Тита, како сам ја обавештен, унета су она велика начела која су утврђења Атлантском картом, начела о оне четири врсте слободе. На прво место стављена је слобода Говора, која обухвата и слободу мисли и слободу штампе. То је постављено као темељ. То је маршал Тито рекао Шубашићу да ће то морати да се постави, да се под тим условима прави споразум.

Господо, живот у новој ЈуГославији продужује се у том знаку. Ја сам био још у слободи кад је донет Закон о слободи штампе. Он изричито признаје слободу штампе, он обезбеђује слободу умножавања и растурања људске мисли, сем у извесним тачно одређеним случајевима кад је то уперено против државног поретка. Дошао је Устав ЈуГославије. Ја признајем да Га тачно не знам, али ја не могу да замислим да је Устав друГачији неГо остала начела на којима се нова Југославија заснива.

Зар може по новим законима да се један научник, један бивши професор права, један политичар, ако није члан једне партије, ако је члан друГе неке партије, јер је познато ја сам радикал, зар се може да осуди за напise које је држао у његовој фиоци, за напise који нису добили ни коначну форму. Ја то не могу да верујем, па и ако ме осудите ја нећу веровати. Ја, апсолутно не могу то да разумем. Ја потсећам јавноГ тужиоца, који инсистира на томе и који је извршио једно поређење које се мени допало на страни 134/5, Где се каже како је ново кривично законодавство ЈуГославије у саГласности са модерним међународним кривичним законодавствима по коме се сада и у НирнберГу суди. То је ГОсподо један леп напредак да ми идемо напореда са најкултурнијим земљама, али је то поређење јавни тужилац извршио за друГо кривично дело, Где постоји и одређена радња у спољном свету и које кривично дело може да дође под удар законика. Он није извршио то поређење и у односу према мени. Да ли ту јавни тужилац може да нађе оправдање у принципима међународних закона. Не може, Господо, ја то не могу да верујем. Па ја сам навео текстове јуГословенскоГ законика, навео сам споразум од 11 новембра 1944 Године, текст Устава немам, али верујем да нема основа за овакве оптужбе у домаћем законодавству. Можда је неуГодно да сам ја неку ствар писао али не могу за те ствари бити на оптуженичкој клупи и оГлашен за издајника. Ја молим да ми верујете да ово што Говорим, Говорим потпуно искрено. Није важно да ли ћу ја ићи у затвор, већ сам Гдину дана у затвору, па могу и даље издржати или умрети у затвору, али за ЈуГославију је важно да не Гони људе збоГ њихових мисли. Ја мислим да то неће ниједан управљач нове ЈуГославије.

Тај напис „Ново и старо" Суду је познат. Ја сам радикал, ја сам члан те странке, може о мени да се има и друГи мишљење, али ја

сам своју породицу занемарио због полиШике, ја сам збоГ ове несреће за време окупације Гледао шта се доГађа, размишљао сам и дошао до закључка да је велика шШета шШо Ша два покрета не иду заједно, шШо не иду макар паралелно, моје је уверење да се може наћи неки споразум. Ја сам посШавио Шри основе. Рекао сам да се народ споразуме, да се и једна и друГа сШрана споразуме и увиде да је најважнија борба проШив окупашОра, а да се осШала питања доцније реше. ДруГо, шШ-0 сам посШавио јесме да се цела сШвар осЖави народу. Треће да народ то реши у миру, без рата и крви, Ми смо сви синови једне земље, ми се можемо разликовати по политичком убеђењу, али се не морамо убијати. Ја верујем да је могло доћи до споразума, ја сам видео да су страсти биле затроване. Не пристају људи, једни су за ово а друГи за оно. Да је била код емиГрантске владе у Лондону пуно схватање дужности она је требала ту базу народне власти, народноГ права оставити као базу споразума и на тој основи да остави народу да реши сва спорна питања. Можда би тада дошло до споразума 1941 Године и мноГе жртве биле би избеГнуте. Видели сте из докумената које сте читали. Ја сам био члан владе 4 Године. Било је расправљено укратко. Упућена је депеша из Лондона. Извештено је да је жеља да се утиче на партизане да они не нападају на чеШнике Драже Михаиловића. То није био прави народни посао тако се не ради. Требало је интервенисати, требало је наћи моГућности и поред тешкоћа, ја их знам. Јер сам био у емиграцији прошлоГ рата. Тешко је живети у туђој земљи. Али ти људи морали су радити онако како су захтевали интереси народа. Ја морам рећи па било то неке право или не криви су и савезници. Они су 1941, 1942 па до половине 1943 Године помагали оптуженоГ Генерала Михаиловића а после тоГа партизански покрет. Зар није било природно да ти савезници који су имали сва сретства у рукама да они створе споразум. Ако смо ми завађени моГли су наћи начина. Ја не желим казати али изГледа ми да смо ми жртве њихове поделе, изГледа да су се они поделили и због њихове подвојености они су подржавали подвојеност. Тако ми изгледа, нисам био у Лондону. Изјаву о одГоворности владе и савезника дајем са резервом јер нисам био обавештен. Све што сам чуо су изјаве Генерала Симовића, Трифуновића и Грола. Ето тај спис „Ново или старо" ја сам стварно у њему, што се види из закључка препоручивао покрету Драже Михаиловића да се прво бори за слободу. То је био пут споразума са партизанским покретом. Признајем нисам смео да напишем оно што сам мислио, бојао сам се. 1944 Године биле су тешке прилике у Србији и нико није знао шта Га може ударити. Ја сам видео да нема смисла један неодређени спис ма коме дати и поцепао сам Га, ШШо је читала једна девојка није ништа утицало, јер није растуран.

Други напис о којем морам говорити то је моја студија „О Хрватима" то је предмет посебне оптужбе, посебне тачке оптужнице ја

сам ту оптужен за распиривање мржње против Хрвата за распиривање неке неслоге. Ја лојално признајем да неки изрази збиља дају утисак да сам хтео намерно да пишем неповољно о Хрватима. Али да би се цела та ствар правилно схватила ја молим Суд да води рачуна и о осталој садржини да води рачуна о приликама под којима је расправа написана. Ја сам споменуо већ приликом исказа да сам у погледу садржине, у погледу наведених факата, чињеница, био скрупулозан до крајности. Оптужница ми замера а ниједан неистински факат није унешен. Све у погледу чињеница је тачно и проверено. Ако није написано мање, сигурно није више. *Навео сам и то, јер сматрам да је то врло важно да се из самог списка види кад се ради о утврђеном броју поГинулих Срба. Ја сам рекао да у спису стоји да је према извештајима избеглица страдало око милион Срба, а ја додајем да не верујем тој цифри и да сам вршио испитивање и проверавања. Четири месеца сам ја вршио проверавања и дошао до цифре највише 600.000. Када сам ја хтео и желео да сејем неку мржњу код Срба против Хрвата зашто бих ја смањио ову цифру, зашто бих вршио та проверавања. Ја сам могао да се задовољим оном цифром коју су ми дали избеГлице.*

У поГледу оптужнице додајем да извештаји државне комисије за утврђивање ратних злочина и они извештаји који су штампани у „Борби“ и „Политици“ док сам био на слободи, они садрже страшније описе неГо што су моји и који је остао у рукопису и који није објављен. Ја молим Суд да верује да сам ја то писао у једној атмосфери врло тешкој и врло мучној насталој због вести у тим делима у усташкој Хрватској.

У Србију навалио је талас избеГлица. 300.000 избеГлица дошли су у Србију. Замислите колики је тај број, то јест целокупно становништво предратне Црне Горе. Ти су људи дошли у једном страшном стању: старци, жене и деца. Ја сам био посланик Босне и Херцеговине. Моја кућа била је опкољена избеГлицама. Зван сам у полицију и питају зашто се ти људи сакупљају око моје куће. Описи које су ти људи давали били су језиви.

Господо, ја сам моју политичку каријеру у унутрашњој политици засновао на идеји споразума Срба и Хрвата. Радио сам 20 ГО-дина на слози наших двају народа. Сви споразуми политички који су остварени после 1927 и 1937 Године на једним делом и онај у 1939, све те споразуме сам ја добрим делом радио. Мене је болело то што је дошло до оваквих ствари и то баш онда кад сам мислио да је споразум од 1939 уклонио тај јаз између Срба и Хрвата.

ДруГо, ја сам Господо радио највише у тим крајевима политички и партиски, мој рад био је нарочито концентрисан у Босни и Херцеговини. Ја сам био посланик у Херцеговини, био сам биран 5 пута у Херцеговини за 20 Година. Мене је с те тачке Гледашта болело, највише ме болело и то је стварало код мене нарочити афект, ако смем рећи да су најбољи моји лични пријатељи у Босни и Херцеговини поубијани. У мом распису, Господо судије, налазе се имена тих лица. Мене је то болело и у таквом располо-

жењу ја еам то написао, али ја сам тада закључио да је цели хрватски народ, наглашавам и ја сам то закључио, написао сам, дошао сам до тог закључка због тежке ситуације што је изгледала велика просторност и раширеност тих недела у Хрватској. Али тај закључак ја сам променио. Ја сам видео доцније на основу других извештаја да је тежко писати истину за једну расправу само на основу извештаја избеглица. Ја сам моју расправу оставио на страну, јер сам добио друге извештаје, добио друге податке и видео да су многе ствари нетачне и ја сам у истрази на процесу рекао мом иследнику, ја сам написао у мојој расправи, када је немачка војска ушла у Загреб да је дочекана као ослободилачка војска. Ја сам међутим проверио и то није истина. Био је један човек Србин у Загребу кад су улазили Немци и он је рекао да то није истина. Ја сам то написао у ствари на основу извештаја избеглица у Србију пребеглих а овај човек Србјанац Говори ми другчије и ја видим да то није тачно и ја сам одмах прецртао. Према приликама у којима сам писао овај спис ја сам могао доћи до тога закључка. Ја молим Суд да узме још једну ствар у обзир да су и други људи могли да падну у заблуду. Изнећу још неки пример у нашој земљи где један човек који је био у Загребу и видео све шта се ради на кад је дошао у партизане онда је причао. То што је он причао, ја сам, Господо, нашао у дневнику Владимира Дедијера у првој књизи, мислим да је то месец октобар. Тамо стоји како је дошао један партизан из Загреба у Врховни штаб партизански између Лима и Дрвара и донео извештај о стању у Хрватској. И партизан тај саопштава да су хрватске народне масе, то су његове речи, биле уз Павелића све до октобра када су почеле да га напуштају јер су биле разочаране његовим радом. Молим вас, Господо, када један партизан из Загреба, који објективно Гледа, дође до таквог закључка у погледу хрватских маса онда није чудо што сам ја могао у Београду, на основу извештаја избеглица, да дођем до сличног закључка. Ја не бих никада такав закључак објавио.

Молим Суд да ми верује да ја имам око 15 књиГа о хрватском питању и да су оне оцењене као објективне. Моја књиГа „Југословенска држава и хрватско питање“ штампана је 1935 Године и износи хрватско-српске односе од уједињења до диктатуре. Та књиГа је оцењена од хрватске јавности као објективно дело једног Србина. Ја сам је штампао латиницом да би Хрвати то читали и да чујем њихов суд. Ја сам штампао и неколико расправа на француском језику и један на енглеском о хрватско-српским односима. Да споменем да сам 1937 Године објавио у француском часопису „*L'opinion*“ - Словенски свет, који издаје словенски комитет на париском универзитету и који уређује чувени слависта Ернест Деније, такође чланак о хрватско-српским односима. То је научни часопис и у њему се не штампају политички чланци али уредник часописа, рекао је, да је то правни научни спис који заиста треба да се штампа у том часопису.

Годину дана доцније пред сам споразум са ХрваШима ја сам иШампао у Лондону на енглеском језику у једном часопису Шакође један научни спис. Тај часопис се зове „Словенска леГија“, издају Га професор Бернард Ернс (?) и СиШон ВаШсон. Ја са СиШоном ВаШсоном не Говорим још од 1926 Године збоГ Пашића. Али Шај СиШон ВаШсон који је велики пријатељ ХрваШа није хШео, иако не Говори са мнош, да одбије мој напис..

Алој напис о уставином тиШању ЈуГославије и хрваШско-српским односима иШампан је 1938 Године у Шоме часопису заШо иШо је био интересантан.

Ситон ВаШсон написао је својеручно да овај чланак др. Лазара Марковића објављује зато што је он интересантан. То је написао човек пријатељ Хрвата који са мнош не Говори. Ја не бих према овим примерима које можете да видите ту расправу о Хрватима објавио са оваквим текстом какав је био у рукопису. И Шо морате одобрити, јер цео свет зна да ниједан писац не лије рукопис од првоГ буса. ДуГо се дотерује, попуњава. Многи писци кад је рукопис у коректури врше исправке, избацују читаве делове и рукопис изГледа сасвим друкчији. А овај мој први текст требало је да оставим на размишљање и да после о Шоме пишем. И ја ет.о збоГ **ТОГ** рукописа одГоварам.

Најзад на завршеШку да се задржим и на декларацији удружених опозиционих странака. Ту декларацију објаснио је једним добрим делом мој бранилац. Ја желим само то да подвучем што бранилац није подвукао да у тој декларацији има два дела. Један први део Где се излаже као нацрт, као предлоГ за дискусију излаже за случај да неће странке да учествују на изборима, излаже се зашто неће, како и због чеГа. У друГом делу те исте опозиционе странке изјављују шта управо хоће. У том другом делу странке се изјашњавају, Шраже концентрациону владу. То је тај њихов главни злочин.

Тужилац: Ви знате шта је злочин и немојте да фалсификујете. Цео ваш Говор је обичан фалсификат.

Оптужени Марковић: Ја сам већ навекао да са ваше стране чујем такве ствари. Ви ме стално вређате, ја на Шо не могу да одГоворим.

Тужилац: Ја вас сликам пред Судом.

Оптужени Марковић: НемаШе права да ме вређате.

У том друГом делу декларације тражи се формирање једне концентрационе владе у коју ће ући оне политичке странке које су биле у влади 27 марта. У тим захтевима набројани су и они послови које концентрациона влада има да реши. У оптужници ја се окривљујем да сам тражио демобилизацију војске. Међутим, нити сам ја лично Шражио нити је захтев за демобилизацију постављен као неки особени захтев ван те декларације. Демобилизација је стављена у ред оних послова које би требала Ша концентрациона влада да реши и оптужница је извукла само једну реченицу из ШоГ посла, а ону друГу реченицу која. Говори о једно-

временом формирању једне модерне мирнодопске војске снабдеване свим што је потребно у војсци, нарочито модерним оружјем, Шо је изоставила. Даље се фиксира да смо ми тражили да се распусти војска. Међутим, тај захтев демобилизације кад се прочита тако написан види се да је логичан и природан захтев с обзиром на народне потребе после престанка рата и то у вези баш са формирањем једне мирнодопске модерне војске.

Мој бранилац је навео тачно да се демобилизацијом бавила, и данашња влада, и ја о томе нећу даље да говорим, јер је очигледно да никоме од нас који смо састављали ту декларацију ни на памет није падало да тражимо неку посебну демобилизацију. Концентрациона влада, која би била формирана од свих странака и од комунистичке, и од републиканске, и од социјалистичке, она би решавала о тој демобилизацији. Ово је само наведено као један посао, а сваки посао влада решава у својој седници. Ако би она нашла да рат стварно није завршен, како се тврди у оптужници, она не би извршила демобилизацију или би је извршила делимично. Међутим, ми видимо да се и у изјави маршала Тита, председника владе, коју сам ја поменуо, ниГде рат не спомиње. Сви сматрају да је рат завршен. Ја кажем: ако бисмо се ми преварили, ако рат није завршен, влада би о томе водила рачуна и не би дошло до демобилизације. Оптужују ме за неко уображено дело да сам хтео да створим неко нерасположење код мајки и родитеља бораца и да слабир снагу Југословенске армије. Ја не могу да замислим како се из овакоГ текста може тако нешто да закључи. Ја такво дело ни у сну нисам помислио да учиним. Немам ништа више да кажем. Могао бих као и други оптужени да говорим о себи. Ја то нећу. Ако сматрате да сам крив, ви ме осудите. А ако сматрате да сам невин као што ја сматрам да сам невин, ви ме ослободите. Ја вас молим да ми верујете да ја као бивши министар правде и бивши професор права верујем у Суд. Ја нисам знао нову организацију судства и био сам изненађен када сам изведен пред војни суд. Али, ја волим што сам дошао пред војни суд, волим, јер верујем да сам баш у питању које решава војни суд био потпуно лојалан и исправан. Ја не могу себи ништа да пребацам. Ја очекујем од вас правду, и молим вас за правду. Ја радим 40 година у овој земљи. Радим за народ, а не за себе. Ја имам много противника као и други људи. Ја сам у души увек био добар човек и према своме народу никада се нисам огрешио. Када бих морао да причам о свом политичком раду, могао бих сатима да вас замарам, али ја то нећу. Ја тражим од вас правду. Ја ћу да примим сваку правду од вас. Ако се оГрешите, то ће бити ваш Грех, а не мој. Хвала вам!